

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

V I L H E L M M A R S T R A N D

Ringkøbing

VORE ÆLDRE BYERS
TILBLIVELSE

5

FORENEDE TIDSSKRIFTERS FORLAG

1944

Berlingske Tidende 25-8-1942:

.... Herfra skulde Navnet Lyngby være opstaaet. Paa samme Vis mener han, at Varde skyldes en hedensk Helligdom for Gudinden Vaar eller Var.

I Hæftet om Korsør og Skælskør faar Vilh. Marstrand Lejlighed til at opridse et Stykke af vor allerældste Danmarks-historie. Derfra kommer han ind paa Begivenheder, der særlig knytter sig til de to Storebæltsbyer. Den ensartede Endelse i deres Navne understreger deres Rolle som Overfartssteder til Fyn. I en Tidstavle bagest i Hæftet har Forfatteren samlet de vigtigste Begivenheder i Korsørs og Skælskørs Historie fra 965 til 1500.

Ribe Stiftstidende 28-8-1942.

Civilingeniør Marstrand er en anset Forsker. Om hans Skrift om Varde helt igennem kan holde for en videnskabelig Prøve maa staa hen, og hans Anseelse som Videnskabsmand, indtil andet foreligger, for Lægmand være en Garanti for, at Resultaterne, han kommer til, hviler paa saa fast et Grundlag, som det er muligt

Jærnudvindingen i Varde Hedensk Helligdom paa Sct. Jacobi Kirkes Plads Træborg vogtede Vardes første Kirke Til hvem var Helligdommen viet?

Dette kan naturligvis kun være spredte Træk fra den udførlige Pjece, men det maa formentlig være tilstrækkeligt til at vise, at det er højst interessante Undersøgelser, der foretages, og tillige, at disse nye Smaa-bøger om de danske Byer fortjener stor Opmærksomhed.

Bygmesteren 5-9-1942:

Der foreligger allerede nu to Hæfter, det ene om Korsør og Skælskør, og det andet om Varde, begge stærkt præget af Marstrand's visionære Evne til at se klart ind i Historien, hvor ellers alt er saa temmelig taaget (ikke blot for Lægmænd).

Selv om Marstrand graver dybt og vidt, er han alt andet end tung i sit Stof, han blotlægger det med pinlig Omhu til en sluttet Kreds af Kendsgjerninger, der gaar let ind i Læsernes Hukommelse. Og navnlig er M. blottet for al svulmende Føleri om et overædelt Danefolk med Herskerevne og -vilje inspireret af Gud. Det var det daglige Stræb efter Brød og Guld samt andet Behov som byggede Danmark og dets Byer op, skiftevis hemmet og fremmet af Konge og Kirke, efter vekslende Behov, men netop derfor er Historien værd at fordybe sig i.

Flensborg Avis 9-9-1942:

I Skriftet om Korsør og Skælskør peger Marstrand i store Linjer paa den almindelige Udvikling

Fortsættes Omslagets 3. Side

V I L H E L M M A R S T R A N D

Ringkøbing

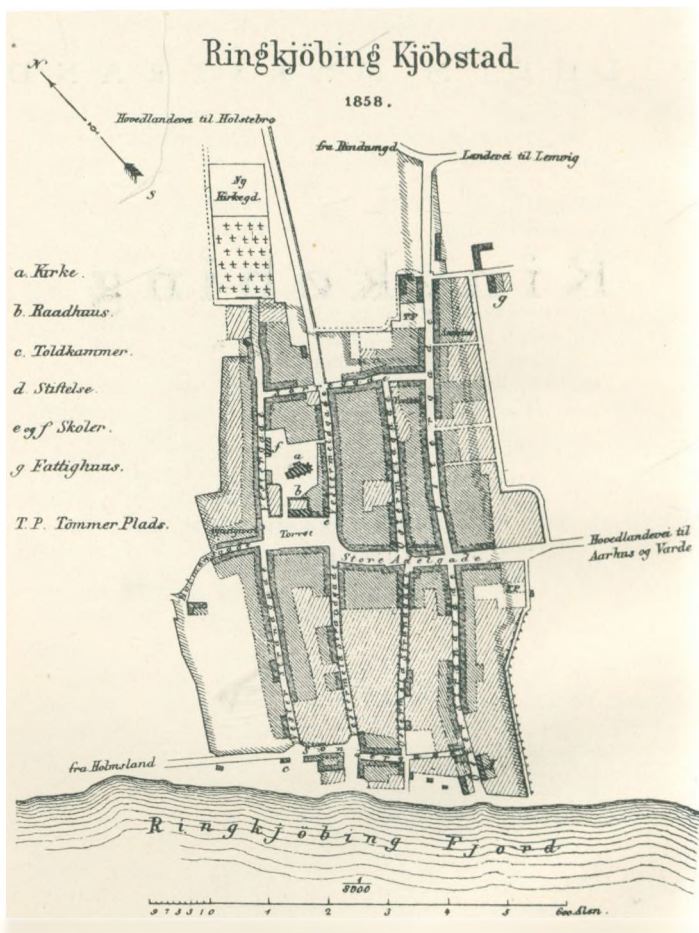
VORE ÆLDRE BYERS
TILBLIVELSE

5

FORENEDE TIDSSKRIFTERS FORLAG

1944

RINGKØBING 1858.

Kortet viser tydeligt, hvordan Adelvejen oprindeligt har gaaet, og at den krumme Holmensgade er opstaaet ved, at Adalgade er lagt parallelt med kysten, og ved at bebyggelsen har skubbet sig frem paa Torvet.

Kortet viser yderligere, at bebyggelsen først er blevet egenlig by efter anlæg af kirke og torv. Den ældste del af byen syd for Store Adalgade maa karakteriseres som fiskerleje.

Kortet viser ogsaa, hvorfor hovedlandevejen, da den 1847 fra Østergade flyttedes hen over Torvet, maatte udgaa fra Vester Meldgade, og ikke fra Vestergade.

RINGKØBING

Ringkøbing ligger i Vestjylland som naturligt midtpunkt i det gamle *Hørsyssel*, et skønt, men vindblæst og tyndt befolket omraade. Rejsende, som har været paa besøg i byen, husker fra den et venligt torv med klippede lindetræer og præg af gammeldags hygge samt byens beliggenhed ud til den store indsøagtige Ringkøbing fjord. Har man været der paa et længere besøg huskes ogsaa turen over det frodige Holmsland til den lange smalle Holmsland klit, som skiller mellem Ringkøbing fjord og Vesterhavet. Den er dannet af havet under sydgaaende materialvandring, som medførte, at udløbet i tidens løb pressedes længere og længere mod syd, indtil dets sidste aabning ved Nymindegab var saa vanskeligt at passere for fjordvandet, at store strækninger langs fjorden og Skjernaa, Jyllands mest vandførende aa, led under oversvømmelser og for høj vandstand i fjorden. Saa greb mennesket ind. En af landets mest indflydelsesrige politikere, I. C. Christensen gennemførte mod vandbygningsvæsenets indvendinger loven om Hvide Sande. Ved et kunstigt gravet løb her omtrent midt for fjorden, aabnet 4/3 1910, lykkedes det at sænke fjordens vandstand betydeligt. Men løbet lod sig ikke holde. I 1911 udvidede 2 stormfloder bredden til 230 m, saa højvande i havet satte saa hurtigt ind i fjorden, at forholdene snart blev værre end før gennembrydningen. Man gik saa til at lukke løbet, hvilket skete 22/5 1915, og har siden skabt et nyt af sluser reguleret ud- og indløb, hvorved det ønskede

resultat endelig naaedes, samtidigt med at der ved dækværkerne for løbet skabtes en havn af betydning for et ikke ubetydeligt fiskeri.

Som søkøbstad har Ringkøbing ikke haft nogen større betydning. Sejlsadsen fra havet ind til fjorden har alle dage været saa vanskelig, at Varde og Lemvig har haft større betydning for handelen paa udlandet, for slet ikke at tale om nutidens Esbjerg. Byen har derfor kun haft et beskedent indbyggertal, og en del af den væxt, der i nutiden efter jærnbansens anlæg 1875 kunde være tilfaldet byen, har samlet sig om *Skjern*, omtrent midtvejs mellem Varde og Ringkøbing, fordi et byanlæg dær bedre betjener det efter danske forhold store landomraade mellem de to sidstnævnte byer, end disse paa grund af afstanden nogensinde vilde have været istand til.

Byen har som følge af sin lidenhed og fjærne beliggenhed kun sjældent været omtalt i litteraturen. Til *Peder Resen* (1625—1688)'s paatænkte »Atlas Danicus« udførtes c 1670 et byprospekt, som giver den ældste bevarede fremstilling af byen. Et nyt ringere kort udførtes 1767 til *Danske Atlas*, hvor der samtidigt i bind V (1769), 804—812 er givet en kortfattet skildring af byens historie. Endnu mere kortfattede, men stadig fyldigere oversigter over denne er givet i de 4 foreliggende udgaver af Trap, med kort over byen fra 1858, c 1877, 1902 og 1926¹). Endelig haves en lille beskeden men god bog fra 1817 om byen, forfattet af byens sognepræst i aarene 1814—1826 dr. *Peter Nicolai Frost* (1780—1845) under titlen »Beskrivelse over kjøbstaden Ringkøbing« vj + 168 sider.

Naar hertil føjes den af toldkammeret og magistraten 23/7 1737 og den af magistraten alene 26/9 1744 underskrevne »relation« angaaende byens tilstand, indsendt til regeringen for at benyttes til den Danmarks beskrivelse, som Resen arbejdede paa, og som første gang blev til noget i »Danske Atlas«, begge offentlig-

¹) ¹II,2 (1858), 712—716 ²VI (1879), 295—300 ³V (1904), 453—460 og ⁴VIII (1928), 8—21.

gjort af *C. Christensen* i Hardsyssels aarbog 13 (1919), 145—158, henholdsvis 134—144, saa er det væsenligste nævnet, af hvad der for faa aar siden forelaa samlet om byens ældste historie.

I de senere aar er der sket en glædelig ændring i dette forhold. En række oplysninger, fremdraget ved en oprydning af raadhusarkivet i 1940, hvor adskilligt ældre ved afleveringen i 1918 overset materiale er kommet for dagen og afleveret til landsarkivet i Viborg, er meddelt i Ringkøbing amts avis af *J. I. Bøgner* og udgivet som særtryk under titlen: »Bidrag til Ringkøbing bys historie« (1942), 1—276 og endelig er af den af byraadet i anledning af 500aarsjubilæet udgivne »Ringkøbing købstads historie« udkommet hæfte 1, hvortil *J. Dalgaard-Knudsen* har skrevet en »Arkæologisk indledning« (1943), 5—11 og værkets egenlige forfatter *C. Lindberg-Nielsen* har afsluttet afsnittet »Tiden indtil 1660« (1943), 12—32 med en gengivelse af Resens kort fra c₂ 1670¹⁾, dog uden i væsenlig grad at have udnyttet de af Dalgaard-Knudsen og terrænet givne oplysninger, ligesom de i det følgende omtalte 4 pavebreve fra 1513 og 1514 mærkeligt nok ikke er omtalt, skønt de klart angiver forholdet mellem bykirken og kirken i landsbyen Rindum, af hvis jord byomraadet tydeligt kan ses at være udskaaret.

De vigtigste bidrag til belysning af spørgsmaalet om byens opstaaen og ældste historie maa her som for de fleste ældre danske byers vedkommende søges i terrænet, i vejene til byen og selve byplanen. En god støtte under studiet af terrænet ydes af de af Generalstaben senere Geodætisk Institut udgivne maalebordsblade 1:20 000 og atlasblade 1:40 000, hvis højdekurver og øvrige signaturer giver god oplysning om baade de bestaaende veje og de steder, de tidligere kan have gaaet.

1) Med det forausatte cirkategn angives den nøjagtighed, hvormed aars-tallet kan regnes bestemt, nemlig:

c for en nøjagtighed af	1— 3 aar
c ₂ » » » »	3— 10 »
c ₃ » » » »	10— 30 »
c ₄ » » » »	30—100 » o. s. v.

Byen ligger som nævnt i Harsyssel, hvis tingsted laa i Holstebro, og hvis ting hørte ind under Viborg lands-ting. Dens nærmeste havneplads, naar udløbet fra Ringkøbing fjord var lukket, laa i Lemvig. Endelig tilhørte den Ribe stift. Den vigtigste fjærntrafik fra byen maa altsaa have gaaet til de nævnte steder. En nærmere undersøgelse af terræn og kort viser, at byens ældste vejsystem har været endnu simplere end det er idag, idet den ældste vej fra *Viborg* har ført over *Holstebro*, *Ulborg*, hvor vejen fra *Lemvig* optages, og *Rindom*, og den ældste vej fra *Ribe* over *Varde* og *Velling*, det sidste stykke langs fjorden. Den sidste vej har ført videre gennem byens omraade til færgestedet over den brede *Vonaa*, hvorfra man naaede over til *Holmsland*, der oprindeligt var en ø, kaldet Nørbyholm, 1411 alene Holm, over hvilken man naaede Holmsland klit med byens gamle vinterhavn i *Haurvig*, c 28 km fra byen og c 18 km fra det sydligste af fjordens gamle udløb ved Nymindegab.

De gamle former af byens navn godtgør, at forledet er landsbynavnet *Rindum*, hvilket stemmer med, at byens jord kan ses at være udskilt af landsbyens. Byens navn betyder altsaa »købingen paa Rindums jord«. Med *købing* forstaas vistnok oprindeligt et sted, hvor man mødtes for at købe og sælge, en *markedsplads*. Hvor gammelt ordet købing er med denne betydning er vanskeligt at sige, sandsynligvis stammer det fra den skythiske erobring af landet c. 375 BC¹⁾. De 11 skaanske bebyggelser paa *köpinge* kan sikkert eftervises at have været til før aar 1000, de ligger alle et stykke fra kysten, og tabte deres betydning som *markedspladser*, da byerne ved kysten var dannet. I det øvrige Danmark findes en række *købstæder* af dette navn. De fleste af dem kan med sikkerhed siges at have været til paa Valdemarernes tid. En enkelt af dem er forsvundet, nemlig indlandsbyen *Høgekø*.

1) Betegnelsen BC (Before Christ) og AD (Anno Domini) bruges som betegnelse for aarstal henholdsvis før og efter den nuværende tidsregning, dog udelades AD, hvor sammenhængen ikke efterlader tvivl om, at talen er om et aarstal efter denne.

bing, som kan vises c 1185 at være flyttet til og gaaet op i *Roskilde*. Andre har først faaet deres nuværende plads ved denne tid, det gælder de 3 *Nykøbing*'er (paa Mors, Falster og Sjælland), hvis navn viser, at der forud for dem har været ældre købinger, og vistnok ogsaa byer som *Ærøskøbing*, *Rudkøbing*, *Saxkøbing* og *Stubbekøbing*, der ikke synes at have kunnet haft deres nuværende udsatte plads ved kysten, dengang Venderanfaldene hørte til dagens orden, men som nok kan have fortsat ældre markeder eller bebyggelser paa samme eller omtrent samme plads.

For *Ringkøbings* vedkommende kommer ræsonnementer af den lige anførte art ikke i betragtning; byen kan ikke have været udsat for Venderangreb. Undersøger man de ovenfor nævnte vejlinier, vil man hurtigt se, at de har mødt hinanden sydøst for den nuværende by. Da denne er et usædvanligt regelmæssigt anlæg kan der altsaa være tale om, at markedsplads eller by oprindeligt har ligget noget sydøstligere end nu, og at det nuværende anlæg er opstaaet ved en flytning af det ældste anlæg.

Inden denne mulighed nærmere undersøges, vil det være naturligt at anføre, naar byen først omtales. Første gang sker det indirekte. I byens ældste bevarede privilegiebrev af 27/1 1443, stadfæster *Kristoffer af Bajern* (c 1415—1448) alle de privilegier »som kong Valdemar dennem før os naadeligen giffuet haffuer«. Man har tidligere ment, at dette maatte gaa paa *Valdemar j* (1131—1182), konge fra 1157, eller *Valdemar ij* (1170—1241), konge fra 1202. Lindberg Nielsen mener, det er for tidligt og anser det for sandsynligere, at det gaar enten paa hertug *Valdemar* (c 1315—1364) af Sønderjylland, der var dansk konge 1326—1330, eller *Valdemar atterdag* (c 1312—1375), konge fra 1340, og snarest paa den førstnævnte. Det vil af det følgende fremgaa, at den ældre opfattelse maa foretrækkes.

Som støtte for den senere tidsfæstelse anførtes blot, at byen første gang nævnes ved den tid, men det er saa faa kilder, der er bevaret fra de tider, at dette ikke

er tilstrækkeligt grundlag for en saadan opfattelse, naar det ikke af selve den paagældende omtale fremgaar, at byen da var nylig opstaaet.

Den sene tidsfæstelse modbevises af byens kirke. Den nuværende bygning regnes ganske vist først at være fra c₃ 1400, men byen *maa* have haft kirke, dengang den under kong Valdemar fik byprivilegier. Under den i 1931—35 stedfundne istandsættelse af kirken har arkitekt *Hother Paludan*, som forestod istandsættelsen, i kirkens mure da ogsaa fundet granitkvadre fra en ældre romansk kirke, og fundet, at kirkens fundamenter stammede fra en ældre kirke end den nuværende. Denne kirkes opførelsestid kan skønsvist sættes til c₃ 1175, d. v. s. til tiden mellem c₂ 1145 og c₂ 1205, et interval, der vistnok dækker de muligheder, der kan være tale om, samtidigt med at den henhører opførelsen af granitkirken til tiden efter Arkonas fald 1169, hvor store byggearbejder kan ses at have fundet sted overalt i landet som en naturlig følge af den kapitalkraft, som erobringen af guldsdommen i Arkona stillede til kongens og kirkens raadighed, i forbindelse med den arbejdskraft, som blev ledig ved hjemsendelsen af store dele af ledingshæren.

Andre forhold bekræfter den tidlige datering c₃ 1175, og kaster yderligere lys over byens ældste historie. I magistratens udtalelse fra 1744 findes saaledes en udtalelse, som ikke er taget op til nærmere drøftelse i de ovennævnte nyere skrifter. Den handler om byens vaaben og lyder¹⁾:

Ringkiøbing byes vaaben. — Af hvem samme er givet, paa hvad tid, eller hvad det skal være for en fugl, der staar i signetet, det har vi ikke, i hvor stor mæje man end derfor har gjort sig, enten af historierne kundet læse eller af andre udspørge. ikke heller i hvad felt, fuglen skal staa.²⁾

Men det fortælles, at denne by i gamle dage skal være kaldet Ørnborg, hvorefter det præsumeris, at byens vaaben, nemlig fuglen i signetet, skal være en ørn, hvilket og bestyrkes derved, at udi fløjet paa kirketaarnet, som 1602 efter aarsallet er opsat, findes en fugl af lignelse efter en ørn.

1) Efter C. Christensens gengivelse i Hardsyssels aarbog 13 (1919), 143 f.

2) D. v. s. hvad farve, vaabenmærkets bund skulde have.

Udtalelsen er underskrevet 26/9 1744 af borgmester *Niels Mikkelsen Kiær* (c. 1690—1749), raadmand *Eschel Rude* (c. 1690—3/8 1759) og raadmand, senere borgmester *Niels Jensen Biergh* (c. 1710—17/1 1774). Da den efter selve sin ordlyd fremtræder som en viden, de sidder inde med, og ved hvis hjælp de mener at kunne antage, at den fugl, man ser i byens segl, har været en ørn, maa det tillægges en ikke ringe vægt, naar de fortæller, at byen tidligere hed Ørnborg. Af seglet har det ikke kunnet sluttes, ti seglet viser fuglen staaende flyvefærdig paa flad mark.

Hans de Hofman (1713—1793) skriver i »Fundationer« IV (1759), 668 om Ringkøbing:

Sejladsen til byen er vanskelig, saa at dens vinter havn er ved Hauervig, 3de mile derfra.

Det menes, at byen har navn af kong Ring, hvis høy endnu der findes, andre af det ord ringe.

Her er altsaa intet spor af beretningen om Ørnborg, men i Danske Atlas V (1769), 805 skriver samme forfatter om denne by blandt andet:

Byens vaaben er en langbenet ørn, staaende paa et berg¹⁾, med udstrakte vinger til at flyve. Stads-seglet, som endnu bruges, er af 1625²⁾. Heraf er den urigtige tradition kommen, at byens navn først skal have været *Ørnsberg*, og at kong Christian iij skal have staaet paa den uden for byen liggende *Kongens-høj*, anseet byens ringhed, og forandret dens navn til Ringkiøbing.

Andre have udfundet navnet af en af de hedenske konger ved navn *Ring*, som skulde være begravet i bemeldte høj. Denne sidste meening er alene en gietning tagen af byens navn, saadant som det nu skrives, og gaar alt for høit op i alderdomen.

Men som Ringkiøbing kan bevises at have haft dette sit navn nogle 100 aar før *Christian iij* tid, alene med nogen liden forandring, saa bør man aldeles forkaste den første meening, og blive ved den enfoldigste, nemlig, at det er en *kiøbing* eller liden kiøbstad, i begyndelsen anlagt hos da værende nærmeste kirke-sogn *Rindom*, som og skrives *Rennum* og *Rynnum*, hvorfor man i et document af 1345 finder byen nævnet *Ræn-*

1) Denne beskrivelse gælder kun tegningen paa kortet i Danske Atlas.

2) I dette segl er fuglen ikke langbenet, og der ses ikke antydning af noget bjærg — se afbildningen *P. B. Grandjean*: Danske købstæders segl indtil 1560 (1937), 37 og tavle 15 h, gengivet her side 13 (145).

numköping og i et andet af 1368 *Renneköping*, som siden er forvandlet til *Rinkøping*, *Ringkiøping* og *Ryndkiøbing*.

Saa at oprindelsen til denne byes navn er af lige beskaffenhed med *Lemvigs* navn af næste sogn, *Fladstrands* af *Flade*, *Løgstørs* af *Løgsted*.

Hans de Hofmans afvisning af de anførte naive slutninger er klar og haandfast, og ingen nutidig tvivler om, at byens navn er afledet af landsbynavnet *Rindum*, og ganske staar paa linie med de anførte bynavne. Citatet viser dog ogsaa, at magistratens fornuftige betragtninger i 1744 i mellemtiden er blevet til lige det modsatte. Navnet *Ørnborg* er forsvundet, og istedetfor magistratens slutning, at dette navn maaske kan tages til indtægt for, at fuglen i vaabnet er en ørn, hedder det nu lige omvendt, at vaabnet viser en ørn paa et bjærg, hvoraf man har sluttet, at byen tidligere har heddet *Ørnsberg*. Det vaaben af 1625, som benyttedes i 1740erne, viser imidlertid en fugl, som ikke afgjort er en ørn, og som ikke sidder paa et bjærg. I afbildningen paa det ledsagende kort har tegneren imidlertid fulgt Hans de Hofmans beskrivelse: fuglen er nu langbenet og sidder paa en høj. Afhængigheden af den ældre beretning er saaledes ganske klar.

En ganske tilsvarende forvanskning fandt forøvrigt sted i 1807, hvor Hofmans rigtige oplysning fra 1759, at Haurvig paa Holmsland klit var byens vinterhavn, er blevet til, at byen maaske tidligere har ligget der. Denne forvanskning findes ikke i Danske Atlas, hvor det V (1769), 810 hedder:

»Winter leien for byens skibe er ved Harvig, tre mile herfra, ypperlig god«. Det fortælles videre, at fjordens udløb, gabet eller Nymindegab laa 1 mil syd herfor, og at der herfra med gunstig vind paa 30 timer kunde sejles til Holland«.

Den omtales derimod i *P. N. Frost's* ovennævnte skrift fra 1817, hvor det side 1—2 hedder:

Naar den allerførst er bleven anlagt, og om det ældste Ringkiøbing har lagt, hvor det nuværende ligger, eller som nogle formene ved Haurvig (See dr. G. L. Badens afhandling om kiøbstædernes oprindelse. *Minerva* 1807, december maa-

ned.), trende mile herfra lader sig af mangel paa tilstrækkelige efterretninger fra den fjerne oldtid, nu ikke lettelig med vished bestemme.

At hidlede byens ophav fra den hedenske konge Sigurd Ring, som levede i det 8de aarhundrede, er en gietning af byens navn, saaledes som det nu skrives, der gaaer alt for høit op i oldtiden. Af byens vaaben, som forestiller en ørn, staaende paa et bierg med udstrakte vinger, have nogle uddraget den formening: at dens første navn skal have været Ørnsberg, samt tillige derpaa støttet den beretning: at kong Christian den 3die skal have staaet paa den uden for byen liggende Kongens høj, betragtet byens ringhed og forandret dens navn til Ringkiøbing (en ringe købstad).

Det er følgelig med fuld føje, at Frost derefter slutter sig til Hofmans afvisning af al denne snak, og med ham afleder byens navn af Rindum. Til overflod er snakken endnu saa sent som 1943 imødegaaet af *Carl Lindberg Nielsen*, blot med den ændring, at han afviser afledningen af sagnkongen Sigurd Rings navn ved at henvise til, at sidstnævnte højst sandsynligt aldrig har eksisteret. Det er et spørgsmaal for sig, som der imidlertid slet ingen grund er til at rejse i denne forbindelse. Hofmans og Frosts begrundelse af afvisningen: at det er at gaa for højt op i oldtiden, er bedre, og rigtig, om end ikke tvingende af den grund, men fordi navneformerne: c 1321: *Rennumkøpingh*, 1345: *Rænnumkøpingh*, 1368: *Rennekøping*, sammenholdt med landsbyens navn 1406: *Rynnum* viser, at forleddet er navnet paa den landsby, af hvis jord byens er udtaget.

Om seglet kan yderligere oplyses, at der kendes et ældre segl end det uanseelige fra 1625. Det anvendtes til hyldingen 1608¹⁾, og er saa stort — 58 mm i diameter — og dets midterfelt — en flyvefærdig ørn eller falk — saa sikkert udført, at der maa have foreligget et ældre forbillede. For alderen af selve den i 1608 benyttede stamp er seglets omskrift bestemmende. Den har ikke helt sædvanlige bogstavformer og har sluttet med en ikke mere læselig aarsangivelse. Undersøger man, naar de ældste daterede segl er opstaaet, vil man

1) Beskrevet P. B. Grandjean: »Danske købstæders segl indtil 1660« (1937), 37 og afbildet tavle 15 I, gengivet her side 12 (144).

af Grandjeans værk se, at talen er om en række smaa segl, alle yngre end 1547, nemlig: 1547 Varde III (31 mm), 1554 Assens III (29 mm), 1555 Kolding III (32 mm), 1556 Nykøbing Mors I (35 mm), 1561 Horsens II (31

Ringkøbing I.

Segl fra c 1582 efter forbillede fra c 1175 eller c 1200.

RINGKJØBINGZ + STAD[S +] CIRET [+ A]NNO [+ MDL]XXXI[I] +

mm), 1564 Faaborg II (24 mm), 1565 Bogense II (28 mm) og 1567 Odense III (31 mm). De vedføjede maal viser tillige, at de ældste *daterede* segl er meget smaa. Det samme gælder de fleste segl fra 1500- og 1600aarene, og de er tillige gennemgaaende daarligt udført. Dette sidste gælder imidlertid ikke Ringkøbingseglet og nogle

faa andre, af hvilke de 2 største her skal nævnes, nemlig: 1584 Faaborg II (47 mm) og 1584 Odense IV (47 mm).

Midterfelterne i de 2 sidste segl er mindre sikkert udført end Ringkøbingseglets, men bogstavformerne er de eneste blandt de mange af Grandjean udgivne segl, der minder om Ringkøbingseglets bogstavformer. De er usædvanligt lave i forhold til bredden, har samme stilpræg og er næppe langt fra hinanden i tid. Naar aars-

Ringkøbing II.

Segl fra 1625 efter forbillede af Ringkøbing I.

RINKIØBING + STADS + SECRET + ANNO + 1625 +

tallet paa Ringkøbingseglet modsat forholdene i alle de ovennævnte segl har været skrevet med romertal, saa forklares dette simpelt af pladsforholdene. Der er usædvanlig megen fri plads mellem de enkelte ord og den stjerne, som staar mellem dem. Pladsforholdene tillader udfyldningen: [MDL]XXXI[I]. Det er lidt usikkert, om de 3 bevarede tegnrester skal læses X, derimod synes der efter det bevarede I kun at kunne mangle endnu et I, da det bevarede + saa kommer til at staa midt mellem dette I og omskriftens første R.

Stampen skulde altsaa være udført c 1582, men midterfeltets stilpræg er langt ældre. Forbilledet kan ikke være ældre end det ovenfor fundne tidspunkt for den nuværende kirkes forgænger c. 1175, og er vel nok noget yngre, dog næppe yngre end c. 1205.

For denne tidsfæstelse kan anføres endnu et holdpunkt. En ganske tilsvarende beretning fortælles om Kolding. Beretningen afvises i nyere tid, saaledes i Trap *«VII (1926), 516 med følgende ord:*

Ligeledes er det en urigtig tradition, digtet over købstadsseglet, at slottets tidligste navn skulde have været Arensborg eller Ørnsborg (og senere Middelborg). Grundlagt blev Koldinghus 1248«

Hans de Hofman har i »*Fundationer*« IV (1759), 676 om slottet nemlig følgende:

»Angaaende slottet, som paa en banke er anlagt paa den nordre side af byen, hvilken de gamle kaldte Ørnsborg (*Aquilæburgum*), men nu omstunder kaldes *Coldinghuus*.

Aar 1248 begyndte hertug Abel at bygge slottet udi *Colding*, som til en vern og grændsehuus, hvilken stad var han nem forpantet af hans herre broder at de ikke skulle indfalde udi *Søndre-Jylland*«.

Dette kan imidlertid ikke siges at være digtet over købstadseglet. Om seglet hedder det sammesteds s. 678:

»Byens vaaben er en ørn, som staaer paa en banke med udstrakte vinger, og en lind, som voxer i en dal. Om dets opkomst ere uvisse gisninger; nogle meener, at hermed sigtes til den gamle viise, der begynder saaledes:

*Ørnen sidder paa høyen hald,
og linden stander i dyben dal, etc.*

Andre meener, at hertugerne af *Synder-Jylland* har oprejst denne ørn, som et grændse-tegn, og har ved linden vildt betyde Danmark. Andre ere af den meening, at her forðum har voxet mange linde, saa og mange ørne holdt sig hertil, for medelst de døde kroppe her fandtes af dem, som vare ihjel slagne i de feltslag, som her forðums siges at have staaet«.

Dette er rene almindeligheder. For oplysningen om Ørnborg findes der en ældre hjemmel, idet den latinske text til Franz Hogenbergs prospekt af Kolding by fra c 1588 ifølge rektor Georg Bruuns oversættelse i *Byraadsbogen 1942—43 (1943), 9—11* blandt andet har:

»Kolding menes at have sit navn fra en koll og en lille skov, som ligger ved kollens fod, saaledes som selve stedets vaaben synes at angive, hvilket er en ørn, der bygger rede paa en koll, og et træ, som voxer op i en dal, hvorfra den

har faaet sin danske benævnelse Colling, eller som andre udtaler det Colding

Paa kollen, efter hvilken byen har sit navn, hæver sig i prægtig skønhed og synlig i vid omkreds en berømt borg, som kaldes Ørneborg. Christopher af Bayern rejste fra grunden dens hovedbygning, som vender mod nord. Foruden af andre beviser godtgøres dette af det bayerske vaaben»

Det her udviklede kan lige saa lidt som magistraten i Ringkøbings udtalelse fra 1744 kaldes digtet over vaabnet. Det er lige det omvendte, der er sket. Bynavnet er afledet af *koll* »en høj« — det er sprogligt umuligt, men ligger nær for tidligere tider. Udfra denne tolkning forklares vaabnet, men hvad enten Koldings navn forklares paa den ene maade eller den anden, saa har Kolding en slotsbanke, og ved siden af denne en anden bank, som sikkert i tidlig tid har været skovklædt og samtidigt tingplads for herredet, siden dette har navnet *Broskov* herred, og nogen anden skov ved broen over Kolding aa eller tingplads i Koldings nærhed ikke kan paavises. Og der er intet paa-faldende i, at Kolding i sit vaaben har ført baade banken og broskoven. Naar Hogenberg lod de bygninger, han saa paa banken, tidligere have heddet Ørneborg, skyldes det naturligvis en fejlslutning. Borgen hed fra 1248 *Koldinghus*, men byen kan ikke have eksisteret uden ogsaa tidligere at have været skærmet af en borg, og denne borg maa have ligget paa banken og kan meget godt til dens afbrænding 1247 have heddet *Ørneborg*.

I Kolding er man saa heldig at have ældre seglaftryk end i Ringkøbing. Det ældste kendte stammer fra et brev fra c. 1285 — det er efter omskriften ikke byens segl, men S. Knuds gildets — det viser tydeligt en dobbeltbanke. Da seglets figurer iøvrigt svarer til de yngre bysegls, maa det gaa tilbage til et ældre fælles forbillede. Det samme fremgaar af det ældste kendte bysegl, som kendes fra 1421 og senere. Dets omskrift:

+ S' CIWITATIS : IN : KAALDYNG

er sprogligt forkert. Dets forbillede maa have haft

*S' CIVIVM IN KALDVNG. Fejlen i første ord skyldes, at denne form ogsaa var hyppig i bysegl, blot maatte texten isaafald have lydt: *S' CIVITATIS KAALDINGENSIS. I St. Knudsgildets segl, der muligvis er udført kort efter S. Knudsgildernes reorganisation 1254, blev omskriften:

+ SIGILLVM : S' KANVTI : DE : KALDING :

Det fælles forbillede maa være ældre end c₃ 1254, og maa rimeligvis henføres til c₂ 1205 eller maaske c₃ 1175. Der er saaledes intet i vejen for at regne forbilledet for Ringkøbingseglet lige saa gammelt, hvad det beslægtede motiv i og for sig gør sandsynligt. Netop det fælles navn paa borgen maatte gøre det ønskeligt, at byen fik et andet navn. *Kolding* by bevarede ihvertfald navnet paa den landsby, byen opstod af, mens den vestjyske by, der ikke blev ét med sin moderby, til adskillelse fra denne fik navnet *Rindumkøbing*.

Navnet Ørnborg maa udfra de her anførte betragtninger i begge tilfælde regnes for at være ældre end Valdemarernes tid. Det staar da paa linie med de mange andre jyske navne paa *-borg*, som jeg ved tidligere lejlighed¹⁾ har vist maa have faaet disse navne kort efter de jyske bispesæders oprettelse c 948, fordi det dengang var nødvendigt for kongen at skærme de ældste kirkeanlæg med en borg, i ly af hvilken der saa opstod et begyndende byanlæg.

Enkelte af disse blev til egenlige byer, det gælder *Flensborg*, *Aalborg*, *Varde*, hvis borg hed *Spigerborg*, *Kolding* og *Ringkøbing*, hvis borge begge synes at have heddet *Ørnborg*. Nogle steder tog landsbyerne navn efter disse borge, andre steder har de beholdt det oprindelige navn. Dette maa have været tilfældet i *Jelling* og vistnok ogsaa i *Folding* og *Malt*, hvor et bebyggelsesnavn op til kirken, *Hønborg*, henholdsvis *Bavnborg* synes at have bevaret erindringen om forholdene i kirkens første tid som kirke. Borgen anlagdes ifølge sagens natur saa nær kirken som muligt, men

1) Vore ældre byers tilblivelse (1942), 8—9 og 46, hvor 25 saadanne jyske landsbynavne fra den ældste kristne sognedelings tid er anført.

ogsaa med skyldig hensyntagen til terrænforholdene. I *Flensborg* blev den lagt ved stranden, i *Aalborg* og *Varde* maatte baade borg og kirke tidligst lægges udenfor den ældre bebyggelse, fordi man der vedblev at dyrke de hedenske guder, indtil de gamle vier c 1028 omdannedes til kirker.

Det samme har været tilfældet i *Kolding* og *Rindum*. I *Kolding* er en kirkegaard ældre end S. Nikolaj paa vist vest for den senere by, saa her kan det gamle vi først være omdannet til kristen kirke senere end den ældste kirkes anlæg c 948, rimeligvis allerede c 966, da kristendommen antoges ogsaa for øerne. I *Kolding* er begge kirker blevet afbrændt 1247, men alene den, der afløste det ældre vi, genopført. Kun paa den maade kan man forstaa, at byens kirke i den nedenfor nærmere omtalte fortegnelse fra c 1321 over kirkeafgifterne til bispestolen i Ribe staar opført med noget nær det mindste beløb, som overhovedet findes i listen, blot 2 solidi. Hovedafgiften, antagelig 8 solidi, har oprindeligt paahvilet kirken vest i byen og kunde, da byen havde lidt stor skade ved branden 1247, naturligvis ikke overføres til den kirke, som genopførtes, den nuværende S. Nikolaj. I samme fortegnelse staar kirken i *Rindum* med den højeste afgift, man overhovedet møder: 2 solidi højere end herredskirken i He. Man kan da maaske regne, at kapellet ved stranden og kirken i He begge er indrettet c 948, og viet i *Rindum* omdannet til kirke c 966. Kapellet ved stranden kan da være afbrændt ved den hedenske opstand c 986, kirken i *Rindum* igen indrettet som vi, men ved kristendommens endelige gennemførelse c 1028 paany indviet til kirke, og har samtidigt faaet paalagt i afgift for begge kirker: $*8 + *2 = 10$ solidi. Til gengæld er da forlangt, at bymenigheden sogtede til kirken i *Rindum*.

Denne fremstilling støttes af forholdene paa *Holmsland*. *Gammelsogns* kirke ligger lige ved stranden, tæt ved *Vonaa*, og dens beliggenhed kan kun forstaaes, hvis den regnes opført paa et tidspunkt, hvor der ingen kirke var ved stranden nedenfor *Rindum*, hvilket vil

være tilfældet, saafremt den regnes opført c. 1020. Den laa saa afsides for bebyggelsen paa Holmsland, at da øens vi c 1028 omdannedes til kirke, saa fik denne kirke, *Nykirke*, til sogn næsten hele øen. Kun et lille hjørne blev afskaaret til Gammelsogns kirke. Nykirke ligger nær *Nørby*, efter hvilken øen, som 1411 kaldes *Holm*, ogsaa kaldes *Nørbyholm* (1464). Det kan ikke være viets oprindelige navn, som imidlertid er bevaret i Danske Atlas, hvor nuværende *Nørby* og *Sønderby* kaldes N. og S. *Moseby*.

Blandt de forsvundne høje paa Ringkøbing bymark har én haft navnet *Kappelhøj*. Det bekræfter ogsaa den her givne fremstilling. Da byen endelig fik kirke, blev kirken kapel under kirken i Rindum. Til dette kapel blev den ældre kirkes jord naturligt henlagt, og den derpaa liggende høj fik da navnet *Kappelhøj*. Man kender navnene paa ialt 8 gravhøje paa Ringkøbing bymark, der tydeligt kan ses at være udskaaret af Rindums oprindelige tilliggende, som nødvendigvis oprindelig maa have strakt sig ned til fjorden, hvorfor man da ogsaa sydøst for byen træffer en markvej med navnet *Rindum Hule* (hulvej) og *Grønvej*.

I en fortegnelse over byens agre fra 1664 forekommer disse navne: Kongshøj, Mølhøj, Gildhøj, Huashøj, Kappelhøj, Bauenshøj, Alkjærshøj og Steenhøj. De er forlængst sløjfet, men ved udgravninger er det lykkedes museumsforstander J. Dalgaard-Knudsen at paa-vise 9 eller 10 høje, hvis beliggenhed han har indtegnet paa et udsnit af et minoreret matrikuls-kort. Det tilsyneladende mærkelige forhold, at ikke færre end 3 af de 8 højnavne, som er nævnt i fortegnelsen fra 1664, i de følgende tider er brugt til betegnelse af vejgaflen mellem de 2 gamle veje øst ud af byen, ses let at skyldes, at der her laa 3 høje i række, til hvilke navne *Kongshøj*, *Mølhøj* (vistnok oprindelig Møgelhøj »den store høj«, senere omtydet til Møllehøj) og *Gildhøj* saaledes maa knyttes.

Det er de 3 første af de ovenfor nævnte 8 navne. Det er derefter naturligt at identificere de 2 næste navne

med de 2 høje, som ligger syd for vejen til Velling, idet Kappelhøj maa søges nær byen. I byens videbrev af 5/7 1611 hedder det nemlig i § 4¹):

Alle veie i marken skulle være saa brede som de nu findes. Veien fra Kappelhøj og til Lille Skorsmose 3 skaft; de andre veie som de have været fra gammel tid, uden borgemester og raad det anderledes samtykker. Hvo der forkrænker veien skal bøde 3 mark og udlægge veien igjen.

Sammenholdes det minorerede matrikelskort fra 1883 med den skitse over agrene, som efter et i 1803 optaget kort er gengivet s. 174 i Bøgners skrift, saa ses *Lille Skorsmose* at være ager nr. 10 c, ogsaa kaldet »Lille Skods- eller Skaadsmose«; den støder op til hovedvejen, som ved vejgaflen støder til den sydligere vej fra Velling. *Bauenshøj* laa i »Isager« (16 eller 15 »Vesten Isager«), som ligger nord for hovedvejen ligesom »11 Alkjær agre«; de 3 sidste højnavne maa følgende alle have ligget nord for denne.

Nærmest byen træffes altsaa *Kappelhøj* paa »5 Sønderdige« (nr. 36), derefter syd for Vellingvej (en høj fra dolktid) vistnok *Huashøj*, syd for Gildhøj; begge paa »5 Sønderdige« og begge paa nr. 48. I vejgaflen træffes *Mølhøj*, der af betegnelsen »Nørre dige ved Mølhøj« (1829) ses at have ligget op til »4 Nørre dige«, og da maa have ligget paa nr. 43—44. *Gildhøj* er vistnok som nævnt den paa nr. 48 liggende høj fra enkeltgravstid, og *Kongshøj*, der af betegnelsen »Søndre digen ved Kongenhøj« (1829), snarest maa regnes for at være den op til »5 Sønderdige«s østskel liggende høj paa »10 b Vester Skodsmose« (nr. 96). *Alkjærs høj* maa have ligget paa »11 Alkjær agre«. Der findes her lige nord for vejen 2 høje, som vel begge har baaret samme navn (nr. 123 og 122). Højen fra jættestuetid øst for disse (nr. 120), lige nord for hovedvejen, ligger paa »15 Vesten Isager« og kan saaledes muligvis være *Bauenshøj*, i hvilket fald *Steenshøj* maa søges paa »14 Oven dammene« (nr. 113), men det kan tænkes, at *Bauenshøj* maa søges paa »16 Isager«, hvor

1) Frost (1817), 19.

man paa nr. 106 har fundet rester af en grav, uden dog at kunne fastslaa, at der ogsaa her har været høj, og isaafald maa Steenshøj være højen paa nr. 120, og højen paa nr. 113 ikke omtalt, fordi den ligger temmelig langt fra vejen.

Den usikkerhed, som her er tilstede, giver imidlertid ingen usikkerhed i identifikationen af Kongshøj, Gildhøj og Kappelhøj, der alle utvungent kan forklares ud fra den i sig selv sandsynlige antagelse, at den ældste bydannelse har ligget mellem stranden og vejen, som skilte mellem 5 Sønderdige og 4 Nørredige. *Kongshøj* kan have sit navn, fordi den laa paa kongens jord, og *Gildhøj* af det til byen knyttede gilde, ligesom *Kappelhøj* af byens kirke, som var kapel under Rindum. Det kan altsaa være til en bydannelse her, at navnet *Ørnborg* er knyttet. Selve borgen kan have ligget indenfor den nuværende bys omraade, idet der ikke vil være noget i vejen for, at lejets eller byens oprindeligt skarpt afgrænsede omraade endnu tidligere blot var borgens eget omraade.

Ved kristendommens endelige gennemførelse c 1028 var det reglen, at trællene paa kongens og kirkens gaarde flyttedes ud i torper som fri mænd. Det maa ogsaa være sket her. I Harsyssel er forholdene dog ikke saa klare paa dette punkt, som de almindeligligvis er. Der findes torper, men mod sædvane er det ikke altid let at skelne mellem torper fra c 1028 og de yngre torper, som opstod, da bøndernes trælle og yngre sønner selv tog jord c. 1095. Grunden hertil er imidlertid let at angive. Terrænforholdene i Harsyssel har i særlig grad indbudt til oprettelsen af enkeltgaarde. Intetsteds i landet er enkeltgaardene saa talrige som her, landsbyerne saa forholdsvis faa, og saaledes har forholdene været, saa langt de overhovedet kan følges tilbage i tiden. Op til Rindum ligger ikke noget torp, og forklaringen herpaa maa være den simple, at man har flyttet trællene ud, ikke i et torp, men i et *fiskerleje*.

Man valgte til denne bebyggelse pladsen nordvest for det tidligere byanlæg, altsaa omraadet mellem Adel-

gade og stranden. Grunden til denne flytning er let at se; man opnaaede derved, at beboerne i Rindum kunde have fri og nem adgang til stranden uafhængigt af byen. Maaske det ogsaa har spillet rolle, at arealet ikke tilhørte landsbyen, og meget afgørende har det været, at man derved kunde anlægge byen efter en regulær plan, og vel at mærke en plan uden kirke, fordi landsbyen krævede, at lejets indbyggere søgte kirke i landsbyens kirke.

For dette nyanlæg maatte navnet *Ørnborg* givetvis forsvinde som navn. Hensynet til *Ørnborg* ved Kolding kan have fremskyndet navneændringen, men kan ikke have spillet større rolle, dertil var afstanden for stor — jævnfør at der opstod 3 *Nykøbinge* ved denne tid. Det afgørende var landsbyens ønske om ved selve navnet at fastslaa bydannelsens afhængighed af landsbyen. Det skete ved navnet *Rennumköping* »købstaden under *Rennum* eller *Rindum*.

Lejet voxede til by, og da man udvidede byen nordøst for Adelgade, var det ganske naturligt her at opføre baade raadhus og en kirke, som ifølge det udviklede maatte blive kapel under Rindum. Derved beholdt sognepræsten indtægterne af lejets og byens indbyggere. Senere, da byen var blevet større, er dette kapel ophøjet til sognekirke, men stadig under Rindum, idet kirkerne fik fælles præst, hvad de endnu har. Ændringen har fundet sted mellem 14/4 1474, hvor som vidne nævnes »Michell Perssen præst og kapellan i Ringkiøbing« og 1513, hvor 4 pavebreve giver god besked om det indbyrdes forhold mellem landsbyens og byens kirke.

I det første af pavebrevene, dateret 25/6 1513, fik kanniken i Ribe *Povl Andersen* af paven tillagt b. *Anscharii in Runby* og S. Mikael i Toreby paa Lolland samt dispensation til at forene besiddelsen af disse kirker med sit kannikedømme. Begge embeder var ledige ved resignation fra de tidligere præsters side. Der maa have været noget ikke helt rigtigt ved disse resignationer, eller ogsaa har Povl Andersen hørt til de

mærkelige mennesker, der ikke kan leve uden papir paa denne jords goder i overflod, ti allerede 20/10 1513 fik han tilladelsen gentaget med fritagelse for at residere ved kirkerne. Kirken i det forskrevne »Runby« kaldes her *b. Anscharii in Ryndone Ripensis diocesis*, og det siges, at dens udbytte medregnet den med den evig forbundne *parrochialis ecclesie in Ryndkeping* »sognekirken i Ringkøbing« er 4 mark.

Der kan altsaa ikke være tvivl om, at talen er om Rindom kirke. Kirken siges viet til S. Ansgar, hvilket er meget paafaldende, da man ellers ikke kender kirker fra middelalderen indviet til Ansgar, skønt hans navn hyppigt nævnes i slutningen af middelalderen.¹⁾ Til alt held er ogsaa bevaret en afskrift af den supplik, som gik forud for dette pavebrev. I det kaldes kirken *S. Eustacharii*, en mærkelig navneform, som vist kun kan forklares som opstaaet af navnet S. Eustachius rettet til S. Ansgar, saaledes at S. Eustachius er kirkens ældre værnehelgen, og henføringen til S. Ansgar af yngre dato. Bykirken kaldes sammesteds ved en mærkelig fejlskrivning først *Ryndepinus* og derefter rigtigt *Ryndkoping*. Heller ikke dette var nok for Povl Andersen, som i brevet kaldes »magister in artibus«. Allerede 19/1 1514 fik han forleningen af *ecclesia in Rindom cum eius annexa in Rindkoping Ripensis diocesis* bekræftet med den tilføjelse, at de var ledige ved resignation, og at der ikke skulde tages hensyn til, om den resignerede siden afgik ved døden, og 5/6 1514 fik han endnu en tillægsbestemmelse i samme sag. Efter reformationen vendtes forholdet om: *Rindum* blev annex til Ringkøbing, hvad sognet endnu er i vor tid.

Det er ikke overleveret, hvem bykirken var indviet til. I Danske Atlas og senere træffes ofte anført, at den har været indviet til S. Jørgen, men begrundelsen: at der fandtes et billede af denne helgen bag kirkens pulpitur, kan ikke bære denne slutning. Sandsynligheden taler imidlertid for, at det har været *Vor Frue*, idet der paa byens mark laa et lille jordstykke kaldet

1) *Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark (1909), 9.*

»Marie jord«, som 21/3 1464 af kapitlet i Ribe udlejedes til ærkedegnen sammen med kapitlets gods paa Holmsland.¹⁾ Dette jordstykke kan let være kommet til kapitlet i Ribe gennem de mange godshandler,²⁾ som foretoges af kannik, senere kantor i Ribe hr. *Anders Brok* (c. 1590—1462), og det kan vanskeligt regnes oprindeligt at have tilhørt et alter for Vor Frue, da kirken vides at have haft et *S. Annæ alter*, som 1522 af vikar i Ribe hr. Anders Sørensen fik tilskødet Hede-gaard i Velling sogn, et køb, som 1547 bekræftedes af kongen. Man kan ganske vist ikke helt benægte muligheden af, at kirken har haft flere sidealtre, men noget stort antal kan den ikke have haft, da dette vilde kunne spores i ejendomsforholdene, og har der været flere, saa har det snarest været for en mandlig helgen. Man kunde her tænke paa S. Jørgen, men det billede af ham, som maa regnes at have eksisteret i kirken, sikrer end ikke denne mere beskedne slutning, og dette saa meget mindre som S. Jørgens navn i almindelighed var knyttet til stiftelser for spedalske udenfor byerne.

Om kirkens afgift til bispestolen i Ribe faar man besked i den c. 1291 indrettede »capitels bogh, som kalles træbogh« senere kaldet »olde moder«, hvori først er indført en afskrift af Ribekirkens ældre adkomstbreve, og derefter blad 29 sp. 3—5 og 30 sp. 1—4 den førnævnte fortegnelse. Den er skrevet med yngre haand og maa ifølge sit indhold være yngre end 1321, hvor *Frøs og Kalfslund* herreder lagdes til kantoriet, idet de i fortegnelsen nævnes under dette, og vistnok ældre end 1330, hvor *Almynd* syssel lagdes under kantoriet, idet dets kirker opføres under særlig overskrift sideordnet kantoriet, men opført lige efter dette, saaledes at det maaske kan være regnet ind under dette. Da listen efter al sandsynlighed er udarbejdet i forbindelse

1) Harsyssels diplomatarium (1893) nr. 53: »alt thet gotz oc wordneth, som ligger i Nørbyholm i Ny sogn og Gamel soghen, som kalles scolæ gotz, meth thet lytlæ jordh, som lygger paa Rynkøpinghs mark, som kalles Marie jordh«

2) 1/6 1416 (Rep. 5590), 17/7 og 18/7 1425 (Rep. 6199—6200), 20/7 1440 (Rep. 7095), 11/1 1441 (Rep. 7150), 7—11/9 1442 (Rep. 7264), 23—24/1 1445 (Rep. 7472—73), 9—11/4 1446 (Rep. 7589—90), 22/8 1446 (Rep. 7612 A—B), 10/11 1446 (Rep. 7630), 17/11 1446 (Rep. 7635) — jvnf. 28/2 1464 (Rep. II 1721) m. A.

med kantoriets forlening, saa maa den vistnok henføres til c 1321 (eller mindre sandsynligt til c 1330). I den er under *Harthæsysæl* følgende kirker nævnt i

<i>Hingæhæreth</i>			Hing (Hind) herred:	
·tyym	iiij	solidi	Tiim	4
·withershøgh	iiij	»	Vedersø	4
houer	iiij	»	Hover	4
rennumkøpingh	x	»	Ringkøbing	10
oom	iiij	»	N. Omme	4
·stathel	v	»	Stadil	5
·hee	viiij	»	He	8
·thorsteth	iiij	»	Thorsted	4
·wællingh	iiij	»	Velling	4
noo	iiij	»	No	4
c 1350: desolata			c 1350: øde	
Et <i>cetera</i>			O. s. v.	

I denne fortegnelse savner man kirkerne i *Gammel-sogn* og *Nysogn* paa Holmsland samt kirken i *Rindum*, hvis bygninger alle er ældre end listens tid. Da talen er om en indtægtsliste, som endnu c 1350 og c 1363 har modtaget oplysninger om kirker, der som følge af sortedøden 1348—50 eller vandfloden 1362 var øde eller oversvømmet og derfor ude af stand til at betale, saa kan man ikke af den omstændighed, at der sidst i listen staar et »o. s. v.« og er lidt større ophold end ellers, slutte, at det har været hensigten her at indføre de manglende kirker. Hensigten med det anbragte »o. s. v.« kan kun være den at tilkendegive, at herredets øvrige kirker bevidst var udeladt. Naturligvis af den grund, at de *ikke* skulde svare afgift, og opgaven maa følgelig være at finde ud af, hvorfor de ikke skulde dette.

Forklaringen er for Holmsland-kirkernes vedkommende klar nok. Ligesom domkirken i Ribe ikke er opført i listen, fordi dens indtægter tilfaldt bispens personligt, saaledes er de 2 kirker *Gammelsogns* og *Nysogns* ikke opført, fordi de allerede før dette tidspunkt var tillagt provsten over Harsyssel. Af det testamente, som *Kristiern Nielsen Lændi* (c. 1250—26/5 1313), provst i Harsyssel fra 1306, oprettede i 1310, synes nemlig at fremgaa, at »enhver kirke paa Nørbyholm« — det gamle

navn paa Holmsland — allerede da laa direkte under provsten, saaledes som det senere og ihvertfald fra 1313 var tilfældet.¹⁾

For kirken i *Rindum* maa forklaringen være den modsatte. Den afgift, kirken staar opført for, 10 solidi, er saa stor, at kun én kirke i hele listen staar for lige saa høj en afgift, nemlig Lille Tønder. Tages dette sammen med, at herredskirken i He er opført for 8 solidi, mens købstæder som Lemvig kun staar for 1, Holstebro 2, Vejle og Kolding hver 2, de 2 kirker i Varde 8 henholdsvis 6, saa fremgaar heraf med sikkerhed, at den omhandlede kirke maa være kirken i Rindum.

Afgiftens størrelse viser yderligere, at talen maa være om et sogn, som allerede paa den ældste kristne sognedelings tid, Knud den stores tid, maa have været et af egnens mest betydningsfulde. Naar dette sogns kirke kaldes *Rennumköpingh*, saa betyder det, at købstaden allerede da var til, og at den har sognet under kirken i *Rindum*. Denne kirkes ikke-nævnelse i Ribe oldemor kan saaledes afgjort ikke, som man har ment det, tages til indtægt for den opfattelse, at kirken først er fra c. 1400.

Stednavnet *Rennum* er et navn paa -um, oprindelig -heim, som rimeligvis har faaet sit navn, fordi jorden stødte op til den »rende«,²⁾ nuværende Vonaa, som skilte jorden fra Holmsland. Den ældste vej fra Rindum til stranden gik over *Fasersled* paa grænsen mellem Rindum sogn og markjorderne. Fra dette sted danner et 1 à 2 m højt, op til 6 à 8 m bredt jorddige markjordernes nord- og østgrænse. Bøgner oplyser, at diget efter traditionen er opført af svenske krigsfanger, antagelig i 1719. Dets opførelse hænger utvivlsomt sammen med, at markjordernes østlige del 1551 blev tillagt byen, som samtidigt fik lov at nedbryde denne jords oprindelige brugere, gaardene *Hebeltoft* og *Hugborg*.³⁾

1) Saaledes *Kinch*: »Ribe« I (1869), 139.

2) *Kristian Hald* »De danske stednavne paa -um« (1942), 89.

3) Ifølge elskværdig meddelelse af *Gunnar Knudsen* er forleddet vistnok jysk *hug* »lode forover«. Navnet er isaafald et øgenavn i lighed med det ofte forekommende *Blæsborg*.

Fra vejgaflen ved de 3 høje førte vejene samlet, nu-værende *Vellingvej*, ind gennem *Byeporten* eller *Storeport* til byens *Store Adelgade* ogsaa kaldet *Algade* og nu *Bredgade*. Byens ældste del laa mellem denne gade og stranden. Planen for denne by er ganske enestaaende i Danmark. Allerede Hans de Hofman har lagt mærke til dette og skriver i Danske Atlas V (1769), 807 herom følgende:

Af en gammel byc er Ringkiøbing temmelig regulier anlagt med nogenledes lige gader.

Det er dog ikke de rette vinkler, som er det mærkelige ved byplanen; de træffes ogsaa i andre gamle byer, for eksempel i *Køge*, og de er heller ikke videre nøjagtige. Det virkelig mærkelige er, at byplanen i stedet for at have dybe grunde fra *Adelgade* (nu *Bredgade*) ned mod stranden, langs denne har en *Søndergade* og vinkelret derpaa 4 praktisk talt parallelle gader saa tæt ved hinanden og uden plads til torv og kirke, at man maa betegne byen som et bevidst planlagt og for den tid det opstod meget storslaaet *fiskerleje*.

Gadernes navne i 1767 understreger dette forhold:

Vester Strandgade,
Vester Strand-Meldgade (c. 1670 uden navn, nu *Grønnegade*),
Øster Strand-Meldgade (c. 1670 uden navn, nu *Smedegade*),
Øster Strandgade.

Øster Strandgade fortsatte nord for *Algade* til kirkebyen *Rindum* og videre til *Lemvig*, henholdsvis *Holstebro* og *Viborg*. Planens eneste større uregelmæssighed er *Holmensgade* (nu *Torvegade*), som tidligere i en ret skarp bue fortsatte *Adelgaden* vest ud af byen til færgestedet, nu broen over *Vonaa*. Buen har sin simple forklaring i det forhold, at vejen tidligere fra *Byeporten* nærmede sig kysten noget. Ved byanlægget blev de 4 gader gjort lige lange, og færdslen søgte da fra den parallelt med kysten anlagte *Adelgade* brat ned i den gamle vejlinie.

Byen trivedes, og da alle grunde langs de 4 gader

og Søndergade var bebygget, maa man være begyndt at bygge paa begge sider af *Østergade* og paa den anden side af *Adelgade*, inden man skred til at udvide byen efter en bevidst plan, som kunde skaffe byen et torv og en kirke indenfor bygrænsen. Udvidelsen bestod i, at man fordoblede gadearealet ved at forlænge de 4 gader lige saa langt paa den anden side *Adelgade* og foroven afslutte dem med en *Nørregade*. Kort nord for dennes udløb i *Østergade* anlagdes *Nørreport*. Gadernes navne svarer til Strandgadernes:

Vestergade,
Vester Meldgade (c. 1670 uden navn, nu *Nygade*),
Øster Meldgade (c. 1670 uden navn, nu *Mellemgade*),
Østergade.

I et saadant anlæg vilde man paa forhaand vente at finde torv og kirke, enten op til *Adelgade* og *Østergade* for trafikens skyld, eller mellem de 2 *Meldgader* for symmetriens skyld. Det skete ikke, *Torvet* kom nok til at ligge op til *Adelgade*, men mellem *Vestergade* og *Vester Meldgade*, hvor der anbragtes et næsten kvadratisk torv, som ved raadhuset er skilt fra kirkepladsen. Grunden til dette forhold er let at angive: det kan kun være hensyn til eksisterende bebyggelse langs *Østergade* og den nordvestre side af *Adelgade*. Det var for dyrt at rive denne ned; saa valgte man at lægge torvet væk fra landevejen mod nord, nuværende *Østergade*, og opnaaede derved den fordel, at man ved at spærre gaderne lidt fra hinanden kunde faa et noget bredere torv og kirkeplads end ellers. Denne fordel kunde dog ikke opveje ulemperne ved, at den gennemgaaende trafik gennem byen ikke kom over torvet, hvilket bedst ses af, at det ved kgl resolution af 7/7 1847¹⁾ fastsattes:

»at hovedlandevejen fra Ringkjøbing til Holstebro føres, forsaavidt Ringkjøbing kjøbstad angaar, fra byens Østerport gennem Store *Adelgade* langs med *Torvet* gennem *Vester Middelgade* og ud over kjøbmand *Hustedts toft*«.

1) Elskværdigt meddelt af arkivar C. Lindberg-Nielsen.

At det blev Vester Meldgade og ikke Vestergade, som førtes ud af byen, har sin forklaring i, at man c. 1803 havde forlænget Vestergade til en udenfor byen anlagt kirkegaard, som hindrede, at gaden videreførtes. Omlægningen medførte naturligvis en del ny bebyggelse baade inde i byen og langs forlængelsen ud af byen, saaledes at byraadet c. 1860 fandt det formaalt-tjenligt at lade gaden skifte navn til *Nygade*. 1875 aabnedes driften paa den vestjyske længdebane, hvis station anbragtes saa nær op til *Nygade*, som skæringen med landevejen muliggjorde. Banen blev anlagt skraat i forhold til byplanen. Denne senere opstaaede bebyggelse har derfor fundet sted ved gader og veje, som kun undtagelsesvis følger de ældste gaderetninger.

SLUTNING

Den skildring her er givet af Ringkøbings opstaaen falder godt i linie med egnens almindelige bebyggelses-historie. Man ser almindelig anført, at bebyggelsen først kan være begyndt i jættestuetid, da man ikke har truffet fund fra ældre stenalder og de ældste agerbrugerens tid. Denne slutning kan ikke være rigtig, hvad negative slutninger i det hele taget kun undtagelsesvis er. Af selve det forhold, at et udpræget herrefolk som det folk, der opførte jættestuer og dyssegrave, har efterladt sig henved 40 jættestuer og dysser i Ringkøbing amt kan lige omvendt sluttes, at der allerede da fandtes en forholdsvis talrig befolkning i ældre stenalder, og at de ældste agerbrugere **Ludi* allerede var naaet frem i disse egne. Grunden til, at fund ikke er gjort, ligger utvivlsomt i, at den gamle jæger- og fiskerbefolknings efterladenskaber er blevet dækket af klitter, og det er helt i overensstemmelse hermed, at man i de seneste aar har gjort to meget gamle fund, en tildannet rensdyrtak fra c. 10 000 BC, fundet ved Rimmer strand ved Nissum bredning, og et ravstykke prydet med punkt-

ornamenter fra c. 7000 BC, fundet ved Hvide Sande¹⁾, saaledes at man kan regne, at fund fra ældre stenalder ogsaa en dag vil komme for lyset.

Fund i større antal findes dog først fra yngre stenalder og bronzealder, nogle faa fra jættestuefolk, de vestfra kommende **Qretani* og hovedparten fra det østfra kommende enkeltgravsfolk **Guti*, der smeltede sammen med **Qretani* og holdt sig som overklasse gennem hele bronzealderen. Gravhøjene paa byens mark fra denne tid, alle sløjfet, er omtalt i det foregaaende. Gaar man videre ud i terrænet, er mange høje endnu i behold, og viser flere steder, hvor de gamle færdselsveje har gaaet, mens andre spredt og afsides liggende utvivlsomt maa opfattes som vidnesbyrd om hyppig skiften boplads for at udnytte alle ernæringsmuligheder.

Den store klimaatforværring, som førte til broncekulturens ophør og til tabet af de miner i Böhmen og Karpatherne, hvorfra bronzen tidligere var hentet, nødvendiggjorde en mere intensiv drift af jorden, hvis ikke store dele af befolkningen skulde bukke under af sult. Tidens store opfindelse, *hjulploven*, som efter overleveringen skal være opstaaet i Rhætien i det nuværende Syd-Tyskland, maa hurtigt være bragt til landet og brugt ved de gamle høvdingsæder. Landsbyer, hvis navne ender paa *-vi*, og *-inge* kan vistnok fra c. 500 BC regnes at være gaaet over til den nye driftsform, som efter landets erobring c. 375 BC af *Skyther* fra Sortehavsegnene, blev almindelig gennemført. Landsbygrænserne maa regnes nu at være fastlagt, og jordfællesskabet indført som en nødvendighed, saafremt *hjulploven* skulde kunne udnyttes paa de beskedne marker, som dengang var dyrket af den ældste befolkning. Til sig selv lod de ny erobrere udlægge storgaarde, hvis navn gjerne ender paa *-hem*, *-um* »hjem, storgaard«, samt særjord, *ornum*, som de maa have ladet drive som forbillede for de i fællesskabet indtvungne bønder, mens de, der ikke vilde eller kunde, for at bjærge livet blev tvunget over til fremstilling af *jærn*.

1) I. Dalgaard-Knudsen (1943), 6—7.

I Ringkøbings nærmeste omegn maa *Velling*, *No* og *He* anses som bebyggelser fra c₄ 500 BC. *He* er et oprindeligt *Heinge*, som findes bevaret som navn paa herredet c₂ 1160 (kendt i afskrifts afskrift fra c₂ 1302) og direkte ligger bag det senere navn *Hinge*, nu *Hind* herred. *No* er muligvis ogsaa et oprindeligt *-ingen*avn og indeholder maaske tillige navnet paa den frugtbarhedsgudinde, som de ældste agerbrugere i disse egne har dyrket. Den storgaard, som Skytherne c₃ 375 BC anlagde, var *Rennum*, hvis jord lige saa tydeligt er udskilt fra *No*'s, som Ringkøbing bys jord senere udskiltes fra *Rennums*.

De driftsmæssige forbedringer var saa store, at alle fik det bedre end de havde haft det før. Egnen var dog ikke stærkere opdyrket end, at der efter den danske erobring c₃ 280 AD kunde blive plads til en større befolkning, hvilket gav sig udslag i, at storgaarden i *Rennum* opløstes i følgende landsbyer paa *-by*: *Nørby*, *Mejlby*, *Vesterby*, *Østerby* og *Sønderby*.

Lignende forhold træffes i herredets øvrige gamle sogne, der alle rækker tilbage til hedensk tid. Oprindeligt har hver storgaard og landsby sikkert haft sin egen gudsyndelse. Ved sammensmeltningen af de forskellige folkeslag c₂ 535 AD oprettedes sogne, i hvis vier Danernes hovedgud *Tor* sad i hovedsædet. Man kan sikkert regne, at *Tor* i disse egne ved sin ene side har haft enkeltgravfolkets hovedgud *Tir*, hvis navn vistnok indgaar i sognenavnet *Tiim*, og ved sin anden en jættegudinde, hvis navn i denne egn er usikkert overleveret, men maaske indgaar i sognenavnet *No*. Tors navn indgaar i *Torsted*.

Ved kristendommens endelige gennemførelse c 1028 udflyttedes kronens og kirkens trælle i torper. Yngre torper opstod under hungersnøden c₂ 1090. Af saadanne torper kan her nævnes: i *He*: *Ejstrup* og de ubetydelige bebyggelser *Astrup* og *Mastrup*, i *No*, der blev øde i pesten 1348—50, og derefter lagdes ind under *He*, men stadig opretholdtes i ejendomsbetegnelserne, og som paany genoprettedes 1878: *Grimstrup*, og i *Velling*:

Astrup og Kovstrup samt det yngre *Vesttarp*. I *Rindum* sogn er istedetfor torp opstaaet et fiskerleje, den senere by *Ringkøbing*. Over denne bydannelses ældste historie kan herefter opstilles følgende aarstavle:

- c 947 De 3 jyske bispesæder i Slesvig, Ribe og Aarhus oprettes.
- c 948 opføres under Ribe paa stranden nedenfor Rennum en kirke, skærmet af borgen Ørnborg. Op til disse opstaaer en bebyggelse af fiskere og købmænd.
- c 966 kan det gamle vi i Rennum anses omdannet til kirke.
- c 986 kan strandkirken og borgen regnes afbrændt, og hedensk gudsdyrkelse genindført i Rennum med *Tor* i højsædet vistnok med *Tir* og en ukendt jættegudinde ved sin side. (Maaske erstattet med den skythiske Freja og senere omtydet til *Vor Frue*).
- c₂ 1010 opføres kirke paa stranden af Holmsland nær Vonaa.
- c 1028 omdannes viet i Rennum igen til kirke, der vistnok indvies til S. Eustachius. Høvdingsædets trælle ud flyttes i et fiskerleje ved stranden nordvest for det ældre ødelagte byanlæg. Ogsaa viet i Moseby paa Holmsland omdannes til kirke, der faar navnet *Nys kirke* i Nysogn, mens den ældste kirke vest for Vonaa faar navnet *Gammelsogns kirke*.
- c 1060 oprettes ny bispesæder i Jylland, og de gamle stam- meomraader deltes i sysler. Ringkøbing kom til at ligge i Harsyssel og Ribe stift.
- c₃ 1175 fordobles det opstaaede byanlæg, ved at de 4 gader føres lige saa langt paa den modsatte side af Adels- gade, hvor de forenes med Nørregade. Mellem de 2 vestligste gader anlægges torv og nordøst for dette en kirke, der opførtes af granitkvadre. Det blev kapel under Rennum, og indviedes vistnok til *Vor Frue*. Samtidigt eller
- c₂ 1205? faar dette byanlæg, *Rennumkøping*, købstadsrettighe- der af *Valdemar j* eller *ij*, og dermed dets jord ud- skilt af Hing herred som en særlig retskreds. Antage- lig ved samme tid fik byen til vaabenmærke: en flyve- færdig ørn parat til at lette fra flad mark.
- 1348—50 raser pest i syslet, No kirke blev øde.
- 1362 medfører en vandflod store ødelæggelser.
- 1368 bestemmes, at ingen købmand maa udføre varer fra Ringkøbing uden at betale told i Ribe. Bestemmelsen synes at være det, man nu kalder et udførselsforbud, blot givet i den form, at man tillod udførsel paa be- tingelser, der ikke kunde opfyldes.
- c₃ 1385—1400 ombygges byens kirke fra grunden og forsynes med hvælvinger. Ophøjes vistnok ved denne tid til

- sognekirke, dog fast annekteret til Rindom. Samtidigt indvies Rindom kirke vistnok til S. Ansgar.
- 1440 gav borgmester Jens Nielsens datter Marine eller Maye Jensdatter gods til S. Mikkels alter i Ribe. Godset, som hun havde arvet efter sin anden mand Anders Orm, synes længe at have været udenfor jordfællesskabet.
- 1442 fornyer Kristoffer af Bajern de privilegier, som kong Valdemar havde givet byen (Valdemar ij c. 1205 eller Valdemar j c. 1175?).
- 1482 stadfæster Hans privilegierne, og tillader byen at holde torv hver lørdag.
- c. 1500 Der opføres et taarn til kirken. (Det paa taarnet anbragte aarstal 1602 gælder en udvidelse af kirken nævnte aar).
- 1515 stadfæster Christiern ij byprivilegierne, og udsteder forbud mod forprang.
- 1522 blev Hedegaard i Velling sogn givet til S. Annæ alter.
- 1534 afbrændes byen af Johan Rantzau.
- 1536 indføres reformationen, uden at der skiftes præst.
- 1537 har Christian iij besøgt byen, afgjort et spørgsmaal om fiskerettighederne i Vonaa, og tilladt borgerne at rebe og fordele byens mark, undtaget det adelen besad.
- 1545 stadfæster Christian iij byprivilegierne, og udsteder forbud mod køb og salg indenfor byen indtil 2 mil fra denne.
- 1546 stadfæster Christian iij Hedegaards overdragelse til byen.
- 1547 faar skolen i Ringkøbing tillagt kongens part af tienden af »alt Rindum sogn«.
- 1549 tilstedes borgerne torv hver lørdag og et aarligt marked S. Boelsdag.
- » faar byen lov at udlægge søtønder i Nymindegab og derfor at tage en afgift af 2 skil. af hver læst gods.
- 1551 faar byen lov at nedbryde gaardene Hebbetoft og Hugborg i Velling sogn og at lægge deres jord til byens mark.

Byens videre historie skal ikke skildres her, hvor det alene har været maalet at vise, hvorledes man ved at undersøge byplanen og vejene ud i terrænet og sammenholde det, man deraf lærer, med vor øvrige sparsomme viden, ikke blot kan paavise vigtige træk i byernes udvikling, men ogsaa føre deres historie tilbage til den tid, hvor kristendommen kæmpede med hedenskabet om magten, og hvor de ældste bydannelser fandt sted.

Det afgørende for et Byanlægs Opstaaen var, at der kunde udstykkedes Grunde. Dette var imidlertid udelukket, hvor der var Fælleseje, altsaa i de egentlige Landsbyer. Derfor maa, siger Marstrand, alle de ældste Byer have ligget paa Rigets, Kongens eller Stormændenes Jord

Forfatteren gaar med Rette ud fra, at en Bys gode Mænd og Kvinder i Bevidstheden om dens Fortid vil kunne hente Styrke til altid at sætte Maalene højt.

H. B. Pedersen i Vestjyllands Socialdemokrat 30-9-1942, Vestkysten og Ribe Amtstidende 1-10-1942:

Der er Fantasi og Flugt over Bogen Ny og interessant er den Oplysning, at et saadant Gudehus maa regnes at have ligget, hvor Sct. Jacobi Kirke nu ligger, og at dette Gudehus endog har ligget der en lang Aarrække samtidig med, at Sct. Nicolaj Kirke har været Kirke for den Del af Befolkningen, der havde antaget den kristne Lære

Der er vist ogsaa mange, der vil blive forbavset over, at erfare, at Vardeegnen er et af de Steder, hvor Udvidingen af Jern fra Myremalm er sket tidligst i vort Land, og før i Tiden har haft et saadant Omfang, at den har sat Kimbrerne fra Jylland i Stand til at ryste hele det mægtige romerske Rige ved deres Togt mod Romerrigets Grænser.

C. Klitgaard i Jyllandsposten 7-10-1942:

Værkets Forfatter er den fra sine Bøger om blandt andet Aabenraa og Kongens Lyngby kendte Civilingeniør Vilh. Marstrand, der paa en Mængde Omraader som Arkæologi, Geologi, Ætymologi, Etnologi, Etnografi o. s. v. sidder inde med en forbavsende Viden som han evner at frugtbargøre paa en saadan Maade i sine historiske Arbejder, at de altid fanger Læserens Interesse, selvom Læseren vel af og til kan stille sig noget skeptisk overfor Forfatterens dristige Konklusioner.

Begge de her foreliggende Hæfter indledes med et langt-rækkende Tilbageskue paa vort Lands Befolknings- og Bebyggelseshistorie, Forfatterens Tanker om disse Forhold, vidtstrakte Perspektiver, som vi iøvrigt genkender fra ovennævnte Bøger om Aabenraa og Lyngby foreligger (her) i mere sammentrængt Form og derfor lettere for Læseren at overse.

A. M. i Tidsskrift for Opmaalings- og Matrikulsvæsen (1942), 383:

Som det er Forfatterens Særkende, har han ogsaa i disse to Skrifter gravet dybt i den historiske og den præhistoriske Jord, og ud af sin mangfoldige Viden fremsætter han dristige Hypoteser, der oftest vinder Tillid, fordi de synes at eje en indre Sammenhæng, der viser mod Sandheden.

VORE ÆLDRE BYERS TILBLIVELSE

FORENEDE TIDSSKRIFTERS FORLAG har ikke opnaaet den tilslutning til den planlagte række hæfter, at det har kunnet formaa forfatteren til at fortsætte arbejdet, før et nyt tilfælde kom det til hjælp.

Der vil ret snart efter dette hæfte blive udsendt et hæfte 6 Store Heddinge. Der vil sikkert komme endnu nogle hæfter, inden bind I afsluttes, men da udsendelsen er trukket i langdrag, vil der fra forlagets side intet indvendes imod, at abonnementet opsiges.

For dem, der har lyst til at følge de dyberegaende undersøgelser, som nu fremlægges, vil abonnementet imidlertid fortsat blive opretholdt paa de hidtidige betingelser, hvorefter prisen for det enkelte hæfte vil være kr. 2,00 pr. hæfte for abonnenter, kr. 2,50 i løssalg.

Bestilling kan afgives til FORENEDE TIDSSKRIFTERS FORLAG, Klosterstræde 23, København K., Telf. Centr. 6245 eller til EXPEDITIONEN, Øster Voldgade 10, Opg. N., Telf. Palæ 3580.

Udkommet er:

Pris i Løssalg:

1	Korsør og Skælskør	Kr. 2,50
2	Varde	» 2,50
3	Varde II	» 2,50
4	Tønder	» 2,50
5	Ringkøbing	» 2,50

Under forberedelse er:

6	Store Heddinge	» 2,50
7	Høgekøbing ved Roskilde	» 2,50
8	Burg paa Fehmarn	» 2,50
9	Flensborg	» 2,50
10	Skive	» 2,50